

Dušan Moravec

Borštnik in Cankar

1

Ivan Cankar je z zanimanjem spremljal delo mnogih ljubljanskih dramskih igralcev, z nekaterimi od njih je imel prijateljske stike, o tem ali onem nam je ohranil sodbo v svojih delih ali v korespondenci, predvsem pa se je pri krstnih predstavah svojih iger živo prizadeval, da bi bila razdelitev vlog kar najbolj srečno opravljena.

Zanimive so Cankarjeve vezi z češkimi igralci in režiserji. Ti so bili prav v času, ko so prihajale Cankarjeve drame na spored ljubljanskega gledališča, pogosto v ospredju in znano je, da so večji del dramskih postav našega pisatelja, posebno še ženskih, najprej upodobili češki umetniki, pa tudi vodstvo domala vseh prvih uprizoritev je bilo v rokah čeških režiserjev. Cankar je spremljal vse to z razumevanjem, še več, nikoli ni ugovarjal niti najbolj kočljivemu vprašanju — odrskemu govoru teh igralcev, pogosto pa je češke umetnike sam predlagal za interprete svojih vlog. Tako sta si npr. z Otonom Boleško celo dopisovala, igralec je ob popolnem avtorjevem zadovoljstvu odigral Maksa in Šuko in ko je prišlo na oder Pohujšanje, je Cankar obžaloval, da igralca ni več v Ljubljani in ne bo mogel upodobiti Petra, saj to je »vloga za imenitnega igralca«. Prav tako je bil zadovoljen z Josipino Kreisovo, ki je bila njegova prva Nina in potem še Jacinta. V komediji Žalostni konec umetnosti, ki jo je začel pisati po premieri Pohujšanja, naj bi bila Kreisova dramska oseba, tako kakor tudi Cankar sam. Cenil pa jo je tudi v vsakdanjem življenju in ob neki »žalostni zgodbi«, ki jo je doživela, je zapisal o njej: »Te ženske, ki mislim, da je v srcu plemenita, bi bilo nadvse škoda.« Růžena Noskova-Naskova in režiser Fr. Lier sta tudi še pozneje, ko sta zapustila Ljubljano, ohranila stike z njim in prevajala njegova dela v češčino. Cankar je želel, naj bi Lier pripravil krstno predstavo Pohujšanja, češ »on bo že vedel razdeliti vloge«; prav tako je želel, naj bi Noskova farso prevedla za uprizoritev v Pragi. Nana Wintrova je ohranila v svojih spominih veliko toplih besed, iz katerih lahko sklepamo, da je tudi pisatelj s priznanjem spremljal njeno delo, vemo pa tudi, da je po njegovi želji prva igrala lepo Vido. Igralcu Mrve, Šimačku, se je po premieri zahvalil in mu — po igralčevem zagotovitvi — celo obljubil, da napiše zanj vlogo v svoji novi drami.

Takih primerov bi mogli odbrati še več, vendar nas to pot bolj zanima vprašanje, kakšne so bile Cankarjeve vezi z Borštnikom in — hkrati — z drugim najpomembnejšim slovenskim igralcem tistega časa, z Antonom Verovškom. S tem je imel kajpada Cankar veliko več priložnosti za srečanja, saj je bil Verovšek skorajda brez prestanka član ljubljanskega gledališča in je igral prav v vseh Cankarjevih igrah, ki so prišle na spored v času pisateljevega življenja.

Cankar Verovška večkrat omenja, ne samo v pismih, temveč celo v svojem literarnem delu. Največkrat v zvezi z Govekarjevimi »narodnimi igrami«, ki jih je Cankar ostro zavračal in hkrati trdil, da jim prinaša uspeh edinole — Verovšek. Tako je v »Izjavi« 1906. leta, s katero je prepovedal uprizorjanje svojih dram pod Govekarjem, imenoval Verovška kratkomalo »avtorja narodnih iger ‚Rokovnjači‘, ‚Deseti brat‘ itd.«, Govekarja pa človeka, ki »podpisuje narodne igre, katere sta v njih boljšem delu ustvarila Jurčič in Verovšek«; v oceni Trdinovih spisov pa je zastavil vprašanje: »Ali hodi ljubljansko občinstvo poslušat Govekarja?« — in pripisal že tudi odgovor: »Ne: Verovška!« Pri pripravi za uprizoritev komedije Za narodov blagor je predlagal Verovška za vlogo Gornika (igral je potem Grudna), pri Pohujšanju pa je pisal intendantu: »Škoda, da Verovška ni v Ljubljani, zakaj uloga župana je čisto njegova« — in res, povabili so Verovška, ki je bil takrat v Trstu, pripeljal se je in odigral to »svojo« vlogo. Tako je igral Verovšek kar zapovrstjo Dobnika v Jakobu Rudi, potem župnika v Kralju na Betajnovi (in pozneje v Trstu, v svoji režiji, Kantorja!), v Blagru Grudna in v Pohujšanju župana. Vse te ljubljanske premiere so pripravili Čehi, šele poslednjo, Lepo Vido, je kot prvi Slovenec režiral Verovšek in si kot igralec pridržal le eno najskromnejših vlog, zdravnika. In ko se je igralec 1914. leta prezgodaj poslovil, mu je napisal Cankar v Slovenskem narodu nekrolog in v njem veliko toplih besed o »enem najimennejših sinov tistega slovenskega naroda, ki se je smejal«. Napovedal je čas, ko »bomo z jasnim in mirnim očesom pogledali nazaj« in »takrat, Verovšek, bodo tudi tvojemu spominu potrkavali zvonovi, takrat bomo tudi v tvojo opomnjo zapeli pesem, da jo boš slišal v grobu, zdaj tako samotnem in tihem.«

2

Srečanja z Ignacijem Borštnikom so bila manj pogosta, Borštnikove vloge v Cankarjevih dramah manj številne, četudi ne manj značilne, prvi spomin na skoraj dvajset let starejšega igralca pa sega v kar najbolj zgodnjo pisateljevo mladost.

To je zgodba o tisti »drami« iz četrte šole, ki jo je Cankar dvakrat popisal, najprej materi v prvi sapi, ko se je vrnil z obiska v pisarni ravnokar dograjevnega Deželnega gledališča v Ljubljani, današnje Opere, januarja 1893:

»Igra ni bila vzprejeta, ker dejal je Borštnik, da imam še veliko popraviti. Prosil me je, naj popravim, potem pa prinesem zopet. Samó, rekel je, da se ne smem prehitéti, naj délam počási, če hočem da bo vzprejéta. In zdaj enkrat jo mislim oddáti.« (Cankarjeva pisma I, 10.)

In potem, trinajst let pozneje, kritiku Franu Kobalu kot podatek za njegov članek pred premiero komedije Za narodov blagor:

— 172. —

Gospodjice, Ruda vam je rekao,
da idete odavle. Pospremite
svoje stvari, sada ste u tuđoj
kući.

~~At~~ Dolina.

[nos. Anu na rukama na drva.]

(Zastor)

(Svjetak)

Br. 595b Pr.

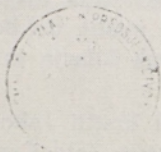
Predstavljajući predstojećeg kazališnog komiteta
"Jakov Ruda", drama u tri čina, napisao
"Ivan Cankar" na odjeljenjem hrvatskom, re-
publičkom kazalištu, ovim se dovoljuje.

Predsjedništvo kr. hv. slav. dalm. zem. vlade
U Zagrebu, dne 15. prosinca 1900.

Šta bama:

Nr. odjeljni sarjektivik.

Lucekard

Slovensko deželno gledališče v Ljubljani.

št. 129. (Par). Abonma na sezóno: 42. predstava. Društvena predstava 2422.

V torek, dne 25. marca 1913 ob 7. zvečer.

Gostuje gosp. Ignac Borštnik, član hrvaškega narodnega gledališča v Zagrebu.

Kralj na Betajnovi

Drama v treh dejstvih. — Spisal Ivan Cankar. — Režiral Antun Vovsek.

OSEBE:

Judi Kabin, učitelj	Bertiak	Flori, Doraci, posestnik, oče	Šušek
Hana, njegova žena	Barkolova	Član družine	Polak
Pravda	Berčak	Šušek	Javornik
Pejček	Maša, otroci	Barkolova	Dražina
Premera		Ladislav, prijatelj	Burina
Neža, sestrična Katerine	Kotarski	Karlovica, oče	Mala
Konci, mladi hlevnik in kuhar	Prava	Kipčev, sluga	Tuhar
Maša, njegova sestra	Šušek	Prava	Trnpič
Zapka	Vovsek	Dražina	
		Trnpič	

Vsi so v generalu v redne cene (Hilgauer).

PARTER:		LOŽE:		BALKON:	
Sedel 1.—3. vrsta	3 K. 20 v.	Vozovnica	3 K. 20 v.	Sedel 1. vrsta	1 K. 90 v.
" 2.—3. vrsta	2 K. 80 v.	" 2. vrsta	2 K. 40 v.	" 2. vrsta	1 K. 80 v.
" 4.—5. vrsta	2 K. 50 v.	Čela kotla za skupno predstavo		" 3. vrsta	1 K. 60 v.
" 6.—8. vrsta	1 K. 90 v.	Loka za parnike	K. 4 v.	Sedel 2. vrsta	K. 80 v.
" 9.—11. vrsta	1 K. 50 v.	" 1. vrsta za 2 v.	1 K. 4 v.	" 3. vrsta	K. 60 v.
" 12.—14. vrsta	1 K. 30 v.	" 2. vrsta za 2 v.	1 K. 4 v.	Sedel 3. vrsta	K. 40 v.
" 15.—17. vrsta	1 K. 10 v.	" 3. vrsta za 2 v.	1 K. 4 v.	" 4. vrsta	K. 20 v.
Držalo stojke	48 v.	" 4. vrsta za 2 v.	1 K. 4 v.	Sedel 4. vrsta	K. 10 v.

Pri vsotopni je priložen prispevek za starostno zavarovanje.

Predprodaja vsotopnic v Šušekovi trafikli v Štefnburgovi ulici.

Blagajnica se odpre ob 1/2 7. Začetek ob 7. Konec ob 1/2 10.

Prilohnja predstava bo v četrtek, dne 27. marca 1913.

Borštnikovo gostovanje v Cankarjevi drami 1913

»Prvo svojo ‚dramo‘, neko zelo bedasto enodejanko, sem kot četrtošolec (menda l. 1892) izročil Borštniku, pa me je bilo tako sram, da sem pobegnil iz gledališke pisarne in me ni bilo nikoli več tjã.« (Cankarjeva pisma III, 21.)

Danes ne vemo več, kakšno je bilo to prvo srečanje, niti, kakšna je bila drama, ki se nam ni ohranila. Lahko pa si mislimo, da je prvi slovenski igralec, ki je bil tisti čas umetniški vodja ljubljanskega dramskega gledališča, v najboljšem primeru prizanesljivo odslovil malega realčana, ki je sanjal o svoji premieri v novi ponosni gledališki stavbi. Najbrže Borštnik takrat, ne glede na to, kakšna je bila prva Cankarjeva »drama«, ni mislil, da bo čez sedem let igral naslovno vlogo pri prvi krstni predstavi tega šolarja in še isto leto pomagal tej drami utreti pot na tuji oder...

Ko so v ljubljanskem gledališču 16. marca 1900 krstili Jakoba Rudo, je bil Ignacij Borštnik že vrsto let član zagrebške Drame. Zato Cankar najbrže niti pomislil ni na možnost njegovega sodelovanja pri tej predstavi in predlagal je za naslovno vlogo Čeha Rudolfa Inemanna, ki je vse od Borštnikovega

odhoda vodil ljubljansko gledališče. Ta je sicer res prevzel režijo prve uprizorjene Cankarjeve drame, med vlogami pa si je pridržal Broševu, medtem ko so za samega Rudo povabili Borštnika iz Zagreba. Nekdanji umetniški šef in prvi igralec ljubljanske Drame je tisto leto — kot gost iz Zagreba — obiskal mesto svojih prvih odrskih uspehov, tudi kot Osvald v Ibsenovih Strahovih, pozneje kot Nande v Govekarjevih Rokovnjačih in nazadnje kot Jakob Ruda. F. S. Finžgar je bil v svojem poročilu v Slovincu prepričan, da je prav Borštnik marsikoga privabil v gledališče in priznal je, da »je igral mojstrsko«, tako da »človeku gre mrz po mozgu, ko vidi trpečega očeta, trpečega radi lastne krivde.« Engelbert Gangl je v kritiki Slovenskega naroda še manj povedal o Borštnikovi stvaritvi; malo prej je spremljal njegovega Osvalda in opazil le to, da Ruda spominja na Osvalda v Ibsenovih Strahovih in da »gosp. Borštnik ga je tudi igral malone kot Osvalda.« Nekaj več je napisal v istem dnevniku šele kritik A. ob jesenski ponovitvi: »Gospod *Borštnik* se nam je v soboto zdel kakor bi bil koncentriral vso svojo pozornost in umetnost na

Narodno gledališče v Ljubljani.

V torek, 17. decembra 1918. Predstavn 77. Gled. predstava 2587. Abonnement A 15.

Gostuje **Ignacij Borštnik.**

Kraj na Betajnovi

Drama v treh dejanjih. — Spisal Ivan Cankar. — Režiser Anton Danilo.

OSEBE:

Jožef Kantele, tiskar	Ignacij Borštnik	Franc Bernik, posestnik, učiteljski inženir
Hana, njegova žena	Berta Bukčičeva	Bojko Petek
Francka, njena sestra	L. Majarova-Markova	Vito Bratina
Pepček, dvajsetletni sin	„ „ „	David Šker
Franček, desetletni sin	„ „ „	Apoll. Javornik
Nina, sosedica Kantelevo	„ „ „	Pavel Lovčič
Bliznjakinja	Mila Šarčeva	Josip Drenovec
Konec, nakladarski inženir	Pavel Dabinger	Ivan Loflak
Malko njegov sin	Rado Jelenič	Gustav Strmač
Župnik	Anton Lucidič	Kaplan

Vila je v praksi, v stari hiši Betajnovi.

Po drugem dejanju daljši premor.

V sredo, dne 18. decembra zvečer ob 8. „**PRODANA NEVESTA**“. Abonnement C. 15.

Parter:	Lože:	Balkoni:
Sedel I. vrste . . . . . K 10—	Lože v partiji in I. vrsti za 4 osebe . . . . . K 40—	Sedeli I. vrste . . . . . K 7.50
Sedeli II.—III. vrste . . . . . 9—	Balkonske lože za 4 osebe, nadzorje vstopnic v I. vrsti in partiji . . . . . 10—	Sedeli II. in III. vrste . . . . . 5—
Sedeli IV.—IX. vrste 7.50	Balkonske lože 7.50	Galerija:
Sedeli X.—XI. vrste . . . . . 6—		Sedeli I. vrste . . . . . K 3—
Dijaški stojci . . . . . 1—		Sedeli II.—V. vrste . . . . . 2—
		Stojci . . . . . 1—

Vstopnica se dobiva v prodajni pri gledališki blagajni od 10. do 1. in na dan predstave ob 7. zvečer.

Blagajna se odpre ob 7. Začetek ob 7.15. Konec ob 10.

Cena 50 vin

Borštnikovo gostovanje v Cankarjevi drami 1918

prizor, ko se Jakob Ruda na poti v smrt poslavlja od svoje hčere. Dà, g. Borštnik naredil je iz tega prizora toliko, da smo ga potem v knjigi iskali, kje da prav-zaprav je. Tak mogočen utis napravi na nas pač prava igralska umetnost, ako je človek ni vsak dan vajen. Vendar treba tudi nam povdariti, da je prizor višek drame in edini prizor v igri, ki nas po pristnem, gorkem človeškem čutu gane v srce.« (Slovenski narod 15. oktobra 1900.)

Ignacij Borštnik je našel ob teh dveh gostovanjih prav gotovo zares intimen odnos do Cankarjeve drame, sicer ne bi še tisto leto poskrbel za uprizoritev v Hrvatskem zemaljskem kazalištu v Zagrebu in to z vsemi sredstvi: dal je pobudo za uprizoritev, prevedel je besedilo, prevzel režijo in sam igral naslovno vlogo. Zagrebška premiera je bila 22. decembra 1900, sodelovali pa so prvi umetniki osrednjega hrvatskega gledališča, med njimi Zofija Borštnik Zvonarjeva kot Ana, Ljerka Šram kot Alma in Andrija Fijan kot Dolinar. Borštnik je sam obvestil avtorja konec novembra, da bo zagrebška premiera v decembru — in res je bila. (Cankarjeva pisma II, 70.)

Tako je Ivan Cankar po zaslugi Ignacija Borštnika zelo zgodaj stopil na neslovenski oder, hkrati pa je bil to v času njegovega življenja edini primer, da je spregovoril z zagrebškega ali sploh s katerega koli jugoslovanskega odra. (Prim. Dokumenti II, 7; Cankarjevo Zbrano delo III, 345.)

3

Pri krstnih predstavah naslednjih Cankarjevih dram Borštnik ni sodeloval, saj je bil ves ta čas član zagrebškega gledališča. Vendar, ohranila se je vrsta drobnih podatkov, ki osvetlujejo njune odnose, bolj natančno: Cankarjevo spoštovanje našega umetnika, čeprav sta se najbrže poredko srečavala, saj v letih po premieri Rude nobeden od njiju ni živel v slovenski prestolnici.

Kakor je Borštnika prevzela prva uprizorjena Cankarjeva drama in se je zato odločil, da ji utre pot v Zagreb, je bil tudi Cankar igralcu hvaležen za njegovo sodelovanje in želel se mu je oddolžiti vsaj z iztisom svoje knjige (Cankarjeva pisma II, 49) in to je prav gotovo tudi storil. Ko so tekli jeseni leta 1900, še pred ljubljansko ponovitvijo in pred zagrebško premiero Rude prvi pogovori o uprizoritvi komedije Za narodov blagor, je pisal intendantu Milčinskemu: »Ako je le mogoče, dobite za komedijo Borštnika in Inemanna; posebno važne so vloge *Gornika* (Verovšek!), J. Ščuke (Borštnik?) in *Grozda* (Borštnik ali Inemann). Najlepša uloga je pač *Grozdova*.« Tako je želel avtor svojega igralca Rude kar za dve vlogi v novi komediji, za *Grozdovo*, ki mu je bila »najlepša« in za *Ščukovo*, ki je v resnici najpomembnejša. Mesec dni pozneje je Milčinskemu znova naročal: »Če boste govorili z Borštnikom o moji komediji, priporočite mu *Grozda*.« kajti »od té uloge je mnogo odvisno« (Cankarjeva pisma II, 293 in 297.) To pot Cankarjevi želji niso ustregli. Verjetno se je ljubljanska gledališka uprava zlahka izgovorila na Borštnikovo preza-poslenost v Zagrebu; Cankar pa je gotovo želel več kot le Borštnikovo gostovanje in več kot le njegov nastop v tej komediji. Tako je že poleti 1900, ko se je Rudolf Inemann poslavljal od našega mesta, zaskrbljeno spraševal intendant, koga bodo dobili namesto njega in je pripisal tudi svoj nasvet in vprašanje: »Kaj se Borštnika nikakor ne dá privezati na Ljubljano?« (Cankarjeva pisma II, 292.)

Borštnika tista leta, po premieri Jakoba Rude, zelo dolgo ni bilo v Ljubljano, še celo pa ga ni bilo mogoče za stalno »privezati«. Cankar pa si je vendar ob raznih priložnostih zaželel njegove sodbe in tudi posredovalne vloge, kakršno je opravil pri Rudi. Tako je, ko je bila dotiskana knjiga Kralj na Betajnovi, vzpodbujal založnika, naj jo pošlje tudi zagrebški intendanci ali pa naravnost — Borštniku: »Dobro bi bilo, da bi to storil! Besede naših kritikov, da stvar ni za oder, so prazne flavze« (Cankarjeva pisma II, 117) — to se pravi z drugimi besedami: Borštnik bi utegnil soditi drugače. Pozneje, ko se je vračal iz Sarajeva in se sredi novembra 1909 ustavil v Zagrebu, je mislil obiskati vsaj tri ljudi v mestu, da bi se z njimi pomenil o možnostih za uprizoritev Pohujšanja in ravnokar napisanih Hlapcev: intendanta Treščeca in pa oba rojaka, Borštnika in Zofko Kvedrovo. Ni znano, ali jih je srečal in kako so tekli pogovori; na pot Cankarjevih dram v zagrebško gledališče niso vplivali, tudi če so bili še tako prisrčni.

Iz tega časa je zanimiva še pobuda, naj bi napisal Cankar feljton o Borštniku in s tem podprl prizadevanja, da bi ga pridobili za Ljubljano. Takrat, 29. januarja 1910 je gostoval kot Adolf Sang v Björnsonovi drami Preko moči in Marija Reisnerjeva (Ogrinčeva), nekdanja igralka Ane pri krstni predstavi Jakoba Rude, je na dan premiere skušala pregovoriti Cankarja, naj ob tej priložnosti napiše nekaj za Slovenca, Slovenski narod in hrvatske liste: »Bojim se, da bi Vas nocoj ne bilo v gledališče, zato Vas opozarjam, da pridete gotovo. — — — Nek cilj imam, katerega Vam pa ustmeno enkrat povem. — — — Povejte ljudem, kakšen umetnik je in kolika pridobitev bi bila za nas, ako ga dobimo nazaj. — Nihče ne bi znal tega tako povedati kakor Vi in nobeno ime ne bo tako učinkovalo kakor Vaše. —« (Cankarjeva pisma III, 193.) Ko bi bil Cankar ustregel tej želji, bi imeli danes prav gotovo na voljo bleščeč esej o Borštniku, prav tak, kakršnega nam je dal ob smrti Antona Verovška. Žal pa, tega ni storil. Zakaj ne? Janko Traven sodi v svoji študiji Prispevek za življenjepis Ignacija Borštnika (Gledališki list Drame SNG v Ljubljani 1949—50, 171), da je ravnal tako »bržčas iz političnih razlogov«, kajti »poleg Borštnikovih prijateljev je v glavnem pri akciji sodeloval Slovenec, seveda po navodilih stranke.« Taka razlaga je možna; osebno je bil Cankarju nemara res bližji Verovšek, poleg našega pisatelja in Etbina Kristana prvi slovenski kulturni delavec, ki je stopil v socialnodemokratsko stranko. (I. Regent, Spomini, Lj. 1967, 264.) Vendar, malo verjetno se zdi, da bi bil samo to ali predvsem to vzrok za Cankarjevo pasivnost. Gotovo je, da je prišlo povabilo ob kaj malo primernem času: prav takrat je cenzura prepovedala uprizoritev Hlapcev, Cankar je živel v hotelu nad tivolskim parkom, razpet med Dunajem in Ljubljano, in pisal svojo bridko izpoved, Belo krizantemo. Vsi ti razlogi so bili prav gotovo močnejši in najbrže ni imel volje niti za obisk ljubljanskega teatra, še toliko manj pa za pisanje o njem.

Šele dobra tri leta po tem dogodku, 25. marca 1913, je Borštnik znova gostoval v Ljubljani in to prav v Cankarjevem delu. Takrat so — v Verovškovi režiji — na novo uprizorili Kralja na Betajnovi in igral je Kantorja. Ob tej

priložnosti je bilo napisanih nekaj zanimivih besed o gostu. Tako ga je Slovenski narod imenoval »domačin na domačem odru« in dal razumeti, da je takorekoč reševal Cankarja s tem, da je »posejal vso svojo igro s krepkimi realističnimi akcenti in napravil Kantorja tudi tam, kjer je bil že po avtorjevi krivdi nemogoč, še vedno zanimivega. Ž njim je stopila na oder krepka plastična oseba, ki nas interesira z vsako besedo in vsako kretnjo. Večjo silo v karakteristiki duše in zunanosti si je težko predstavljati.« (SN 27. marca 1913.) Delavski dnevnik Zarja je pisal, da je Borštnik Kantorja s svojo igro »motiviral bolje nego bi ga mogli najboljšejši komentarji. S svojo igro je g. Borštnik elektriziral ostale sodelujoče, tako da je napravila vsa predstava vtisk popolnosti.« (Zarja 26. marca 1913.) Posebno pozornost pa je namenil gostu in podrobno opisal njegovo igro mladi Fran Lipah (s psevdonimom Branko) v reviji Slovan:

»Ko je 25. marca gostoval v našem gledališču Ign. Borštnik ob priliki svoje tridesetletnice, so Ljubljjančani doživeli dogodek, ki ga ne bodo z lepa pozabili. Prišli so v gledališče, da bi poslušali igralce in tako spoznali Cankarjevo dramo, toda zgodilo se je, da je namesto igralca prišel na oder pravi Kantor, ki je živel svoje pravo in resnično življenje doma v svoji mogočni hiši na Betajnovi — — — On ni igralec, ki memorira in igra, ampak človek, ki živi med nami, mož, ki misli in trpi, oče, ki ljubi in ki ga sovražijo. Često se poudarja, da je Borštnik realist in njegovo igranje realizem. Toda ta izraz pove mnogo premalo. Njegova umetnost je mnogo več ko samo posnemanje resničnega, v njej je vse mlado, samostojno in na novo rastoče. On nam ne pokaže samo junaka, kakršen je, ampak nam tudi razloži, zakaj je tak. Kjer niste razumeli Cankarjevega Kantorja, tam razumete Borštnikovega. On je poet, ki ustvarja sam. — — — Če bi mogli natančneje definirati Borštnikovo umetnost, bi lahko rekli, da je v njej združena klasična rutina in poza z moderno psihologijo. — — — *Borštnik živi.* Živi in se ne briga ne za vlogo, ne za Cankarja, najmanj pa za občinstvo. Gledalec ima dojem, da je razkril pred njim kos svojega življenja, zaupal neko tajnost, ki bi je ne smel nihče vedeti. Popolnoma mu je jasno, kako bo še dalje živel v četrtem in petem dejanju. — Mož, ki misli in trpi, oče, ki ljubi in je sovražen, umetnik, ki stremi in je varan — to je Borštnik. Prihaja med nas ko berač in odhaja kot zmagovalec, kralj, edini, največji. Za ljubitelje naše gledališke umetnosti je sladka zaveza, da je eden naših največjih jugoslovanskih umetnikov Slovenec.« (Slovan 1913, 211.)

5

Teden dni po Cankarjevi smrti, v zadnjem letu svojega življenja, je Borštnik še poslednjič nastopil v njegovem delu, spet kot Kantor v Kralju na Betajnovi, 17. decembra 1918. Živ spomin na to predstavo nam je ohranil Ciril Debevec, takrat šestnajstleten gimnazijec, na uvodnih straneh tega zvezka. Poglejmo še, kaj so zapisali poročevalci takrat:

»Borštnik je z vso umetniško vnemo vodil Kantorja preko pečin nasilstva, trenutne resignacije, strahovlade, samovolje in imperialističnega egoizma. Tu je prehajala ena niansa v drugo, neprisiljeno, neiskano, ponajveč z malenkostnimi sredstvi v mimiki in govoru. Ravno v tem tiči Borštnikova eminentna

umetnost, da ne veš, da si v gledišču ampak da misliš, da sam doživljaš, kar slišiš kot razodetje raz oder. Vse naravno, vse brez patosa, brez afekta, ki bi bil iskan. — — — Njegov Kantor ni brutalen, kot si ga mislim jaz, in vendar je tako resničen, da smo ga zasovražili, kljub uglajenosti igranja. In to je umetnost, da nas umetnik siloma potegne za seboj in nam ne da možnosti, da razmišljamo, kako in kaj.« (Slovenec 18. decembra 1918.)

»Borštnik nam je podal čisto Cankarjevega kralja Kantorja. Tako mojstrsko je poosebil svojo vlogo, da je obvladal sleherno fineso njegovega značaja do zadnje psihologične poteze.« (Naprej 19. decembra 1918.)

»Način interpretacije Kantorja in Maksa in mogoče tudi igralska premoč Borštnika sta v občinsvu rodila prepričanje, da je Kantor, mož poln volje in dejanja, pozitivna oseba in Maks zamišljen, brezdelen sanjač.« (Ljubljanski zvon 1919, 59.)

Tako je bilo Borštnikovo poslednje srečanje s Cankarjevim delom.

Bolj natančno: poslednje, ki ga je lahko spremljala javnost. Tisto leto se je umetnik povrnil v Ljubljano in ko so se v jeseni 1919 v obnovljenem gledališču končno vendarle odločili za prvo uprizoritev Hlapcev — prej so to storili že v Trstu in v Zagrebu — je bila Borštniku dodeljena vloga župnika. Začel je že s študijem svoje vloge, ki pa je ni nikoli odigral. Enajstega septembra je še poslednjič nastopil v Strindbergovem Očetu, triindvajsetega je umrl. Ko je bila v decembru premiera Hlapcev, je njegovo vlogo odigral Rade Pregarc.

Zelo malo vemo o tem, kakšna so bila srečanja med Cankarjem in Borštnikom, kakšna njuna pisma, kakšni pomenki. Sta se sploh kdaj pogovorila iz oči v oči?

Dvoje pa je izpričano. Najprej to, da ju je vezalo medsebojno zaupanje in spoštovanje. Ko bi tega ne bilo, bi Cankar ne sporočal intendantom svojih želja, naj igra Borštnik v njegovih dramah in Borštnik bi ne hodil v Ljubljano gostovat, kaj šele, da bi tem dramam utiral pota na zagrebški oder.

In drugo, ki ima v tem svoj vir: Borštnik je igral dvakrat Jakoba Rudo, v Ljubljani in v Zagrebu ob samem rojstvu te drame, in dvakrat Kantorja, pri ponovitvah v letu 1913 in v letu 1918. Ti njegovi nastopi so dali našim interpretacijam Cankarjevega dela nove razsežnosti in pečat izjemne ustvarjalnosti.

Borštnik et Cankar

L'article parle d'abord des contacts que Cankar entretenaient avec les acteurs de Ljubljana, notamment avec Anton Verovšek, de ses désirs d'auteur et de ses conseils quant à l'attribution des rôles aux différents acteurs. Il décrit ensuite les premières rencontres du jeune auteur avec Ignacij Borštnik qui était alors régisseur du théâtre de Ljubljana, la collaboration de Borštnik aux représentations des pièces de Cankar. Borštnik joua le rôle de Jakob Ruda dans la première pièce de Cankar qui porte le même titre et qui fut créée d'abord à Ljubljana et plus tard à Zagreb sur l'encouragement de Borštnik. Borštnik collabora aussi comme hôte de Zagreb à deux nouvelles créations du »Roi de la Betajnova« à Ljubljana (1913 et 1918). Après la mort de Cankar le théâtre de Ljubljana décida de donner la pièce »Les Valets«. Borštnik choisit le rôle du curé, l'étudia mais mourut avant la première.